

دوره سالیانه سبک شناسی

تدریس مفهومی سبک شناسی و تاریخ ادبیات

به سبک کنکور های اخیر

موضوع جلسه : سبک خراسانی و عراقی

مدرس: زینب امیدبخش

مشکل از سبک عراقی و خراسانی نیست همه با قافیه عشق مصیبت دارند



پیش از اسلام:

فارسی باستان (هخامنشیان)	زبان های ایرانی
فارسی میانه (پارتی و پهلوی)	
فارسی دری (نو)	

سه قرن اول هجری:

زبان عربی در میان حاکمان عرب زبان رواج داشته اما مردم عادی به زبان فارسی سخن می گفتن	دو قرن اول هجری
یقوب لیث صفاری چون خودش فارسی زبان بود ، زبان فارسی رو رسمی اعلام میکنه زبان فارسی قوت میگیره ، ظهور فردوسی ظهور شاعران فارسی گو در خراسان بزرگ	قرن سوم هجری



قرن چهارم تا قرن ششم:

مهم ترین دوره تمدن اسلامی دوران شکوفایی نظم و نثر فارسی رواج رسم ها و سنت های فرهنگی کهن ایرانی توسط دولت سامانی شاعران: رودکی، عنصری، فرخی، منوچهری، فردوسی دانشمندان: زکریای رازی، ابن سینا	قرن چهارم تا نیمه اول قرن پنجم هجری
لشکرکشی ها و فتوحات غزنویان گسترش فارسی دری آمیختگی زبان فارسی با ترکیبات زبان عربی آمیختگی با واژه ها، نام ها، و لقب های غیر رایج در عصر سلجوقی و غزنوی مراکز عمده ادب در قرن پنجم و ششم: خراسان و سیستان، آذربایجان، فارس ونواحی مرکزی	قرن پنجم و ششم هجری



قرن هفتم، هشتم، نهم:

قرن هفتم هجری	حمله مغولان به نواحی مرزهای ایران و چیره شدن به نواحی دیگر نابودی بناها و آبادی ها، ویران شدن بنیان فرهنگ و اخلاق پایان خلافت عباسی و از رواج افتادن زبان رسمی عربی و توجه به زبان فارسی
قرن هشتم هجری	به وجود آمدن فرصت ابراز عقاید صاحبان مذهب های مختلف به دلیل بی اعتقادی مغولان و بی تعصبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج از بین رفتن دربار های ادب دوست و از رونق افتادن قصیده سرایی
قرن نهم هجری	حمله بنیان برانگیز تیمور گورکانی و از بین رفتن آنچه که مختصر تجدید حیات یافته بود تأثیر پذیری بازماندگان تیمور از فرهنگ ایرانی و متمدن شدن آنان کتاب های تحقیقی عمدتاً سطحی و ادبیات دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری



ویژگی ها	قلمرو
یک) سادگی زبان دو) کمی لغات عربی (به جز اصطلاحات دینی و علمی) و لغات بیگانه در مقایسه با دوره های بعد سه) تفاوت تلفظ برخی کلمات مثل هزار و یک چهار) کهنه و مهجور بودن برخی لغات در مقایسه با دوره های بعد پنج) استفاده از دو نشانه برای یک متمم (زدش بر زمین بر)	زبانی



مثال

شو خطر کن ز کام شیر بجوی

مهری گر به کام شیر در است

ویژگی های زبانی:

(یک) سادگی لغات ، (دو) کم بودن لغات عربی ، (سه) استفاده از دو نشانه برای یک متمم (به کام شیر در)

مرا بسود و فرو ریخت هر چه دندان بود نبود دندان ، لا بل چراغ تابان بود

ویژگی های زبانی:

(یک) سادگی زبان شعر ، (دو) کم بودن لغات عربی (وجود کامه لا) ، (سه) استفاده از لغات کهنه و مهجور (بسود: ساییده شد)

یاد یار مهربان آید همی

بوی جوی مولیان آید همی

ویژگی های زبانی:

(یک) سادگی زبان شعر ، (دو) کم بودن لغات عربی ، (سه) به کار گیری همی به جای می



نکته

* همه ویژگی های که برای یه دوره شمرده میشن لزوما همیشه و به طور صد در صدی در همه اشعار اون دوره وجودندارن.....!

همچو لوح زمردین گشته است دشت همچون صحیفه ای ز رخام

ویژگی های زبانی:

یک) کهنه و مهجور بودن کلماتی مثل رخام (سنگ مرمر)، **دو)** کاربرد لغات عربی مثل لوح و صحیفه
* همون طور که می بینید این شعر نمونه ای از سبک خراسانیه، ضمن داشتن یه ویژگی سبک خراسانی، کاربرد لغات عربی هم داره، پس لزوما فکر نکن چون سبک خراسانی لغات عربی کم تری داره این شعر دیگه سبک خراسانی نیست. **مهم بررسی این ویژگی ها در کناره هم دیگه است.**



تست

با توجه به قلمرو زبانی سبک خراسانی کدام بیت مربوط به این سبک نیست؟ (کانون ۱۴۰۰)

- | | |
|-----------------------------------|---------------------------------------|
| ز شاخ گوزنان بر آمد خروش | یک) چو سوارش آمد به پهنای گوش |
| کز او در جهان روشنایی فزود | دو) چه گویم که خورشید تابان که بود |
| وز لعل شکر بار ، می و نقل فرو ریز | سه) در بزم ز رخسار دو صد شمع بر افروز |
| که نگذشت بر ما یکی روز خوش | چهار) کجا سالیان اندر آمد به شش |



قلمرو	ویژگی ها
ادبی	یک) قالب عمده : قصیده قالب های مسمط، ترجیع بند و مثنوی کم کم شکل گرفت در اواخر دوره رواج قالب غزل دو) استفاده از آرایه های ادبی در حد اعتدال سه) قافیه و ردیف ساده چهار) استفاده از تشبیه حسی در توصیف پدیده ها



مثال

ای خوشا این جهان بدین هنگام
از گل سب و از گل بادام
دشت همچون صحیفه ای ز رخام
سوی باده همی دهد پیغام

گل بخندید و باغ شد پدرام
چو بناگوش نیکوان شد باغ
همچو لوح زمردین گشته است
گل سوری به دست باد بهار

ویژگی های ادبی :

یک) قالب قصیده ، **دو)** قافیه ها ساده هستند ، **سه)** استفاده از تشبیه حسی در توصیف پدیده ها مثل گل سب ، گل بادام به بناگوش زیبارویان ، **چهار)** استعاره و تشخیص: خندیدن گل ، شادمان شدن باغ ، پیغام دادن گل سوری به باد



نکته

تشبیه حسی:

مشبه و مشبه به هر دو محسوس هستند.

مثال: روی تو مانند گل است.

*روی تو به لطافت گل است ...

تشبیه غیر حسی و یک امر ذهنی است.

چون لطافت یه امر محسوس و ملموس نیست



تست

در همه ابیات کدام گزینه ، تشبیه حسی وجود دارد؟ (کانون ۱۴۰۱)

الف) دو چشمش به سان دو نرگس به باغ / مژه تیرگی برده از رزاغ

ب) همچو معماست فخر و همت او شرح / همچو اوستا ست فضل و سیرت او زند

ج) دست و پایش ببوس و مسکن گن / زیر آن زلفکان چون شمشاد

د) مانند پنبه دانه که در پنبه تعبیه است / اجرام کوه هاست نهان در دهان برف

ه) بساطی سبز چون جان خردمند / هوایی معتدل چون مهر فرزند

دو) الف _ ج _ د

یک) الف _ ه _ ب

چهار) ج _ ب _ الف

سه) ه _ ب _ ج



قلمرو	ویژگی ها
فکری	یک) غلبه روح شادی و نشاط و خوش باشی دو) واقع گرایی و توصیفات طبیعی ، ساده، محسوس و عینی سه) معشوق عمدتاً زمینی چهار) غلبه روح حماسه بر ادبیات پنج) اشعار ساده و پندآموز و اندرزگونه این دوره ... ساده و دارای جنبه عملی و دستوری شش) مضمون عمده اشعار: حماسه، مدح، اندرز هفت) سادگی فکر و کلام (عدم وجود پیچیدگی های حکمی و فلسفی و عرفانی)



مثال

چون پیر شدی ز کودکی دست بدار بازی و ظرافت به جوانان بگذار

ویژگی فکری: ساده بودن اشعار پندآموز و داشتن جنبه عملی و دستوری

همیشه شاد و ندانستمی که غم چه بود دلم نشاط و طرب را فراخ میدان بود

تو رودکی را ، ای ماهر و کنون بینی بدان زمانه ندیدی که این چنینان بود

ویژگی های فکری:

یک) شعر واقع گراست (دو) توصیفات طبیعی ، ساده ، محسوس و عینی است

سه) فکر و کلام و شعر ساده است



نکته

به طور کلی در سبک خراسانی مفهوم پیچیده و خاصی نداریم!
عشق و عاشقی آسمانی هم نیست ...

کلا شاعرا یا در طبیعت نشستن و خوش و خرم شعر میگویند یا در مدح شاهان قصیده
هایی رو مطرح میکنند .

غم و غصه و قضا و قدر و ناراحتی های عاشقانه در این دوره موجود نیست .



تست

با توجه به شیوه توصیف ، کدام گزینه ویژگی های سبک خراسانی را داراست؟
(المپیاد ادبی ۹۹)

- یک)** نهفته شد گل و بلبل پرید از چمنم
به درد خسته ی خارم تو نیز می دانی
- دو)** صبحدم مرغ چمن با گل نو خاسته گفت
ناز کم کن که در این باغ بسی چون تو شکفت
- سه)** جهان چو خلد برین شد به دور سوسن و گل
ولی چه سود که در وی نه ممکن است خلود
- چهار)** کجا گلیست نشسته ست بلبلی بر او
همی سراید شعر و همی زند داستان



نثر در سبک شناسی خراسانی

نوع نثر	ویژگی ها	محتوا	نمونه ها
دوره سامانی	ایجاز و اختصار در لفظ و معنا تکرار اسم یا فعل به ضرورت معنی کوتاهی جملات لغات کم کاربرد فارسی در مقایسه با دوره های بعد بهره گیری کمتر از لغات عربی افزایش کاربرد نشانه های جمع فارسی بر جمع عربی	بیش تر علمی و گاهی حماسی تاریخی و دینی	ترجمه تفسیر طبری تاریخ بلعمی التفهیم شاهنامه ابومنصوری
دوره غزنوی و سلجوقی	اطناب (جمله های معمولاً طولانی) تمثیل و استشهاد به آیات و احادیث و اشعار عرب حذف افعال به قرینه افزایش کاربرد لغات عربی (نسبت به دوره قبل)	-----	تاریخ بیهقی، قابوس نامه سفرنامه ناصر خسرو سیاست نامه کیمیای سعادت کشف المحجوب



مثال

ابرهه گفت که دریغا که من نشانی بر پیشانی عبدالمطلب دیده بودم که اگر او از بهر خانه حاجت خواستی، من حالی حاجت او بر آوردمی و روا گرداندمی. سپس عبدالمطلب گفت که ایها الملك، من خداوند اشترم نه خداوند خانه، و مرا این خانه را خداوندی هست و او خود خانه را نگاه دارد.

سبک نثر	نثر دوره سامانی
ویژگی ها	کوتاهی جملات، رعایت ایجاز و اختصار در لفظ و معنا، بهره گیری از لغات کم کاربرد فارسی «اشتر» بهره گیری کمتر از لغات عربی، تکرار اسم به حکم ضرورت معنی (حاجت، خداوند خانه)، دو حرف اضافه برای یک متمم مر این خانه را، کاربرد ماضی استمراری به شیوه قدیم (خواستی = می خواست، بر آورد می = بر می آوردم، گردانید می = می گردانیدم)
مفهوم	لزوم توکل بر خداوند



تست

از میان عبارات ، زیر کدام یک به نثر دوره سامانی نوشته شده است؟ (کانون ۹۷)

یک) به ما حضر قناعت کند و تکلف طعام های خوش نکند که مقصود ، مؤمن نگاه داشت قوت عبادت بود نه تنقم؛ و سنت است نان را گرمی داشتن که قوام آدمی بدین است

دو) دانستن صورت عالم و چگونگی نهاد آسمان و زمین و آنچه به میان این هر دو است، سخت سودمند است اندر پیشه نجوم از یراک گوش به نام ها و لفظ ها که منجمان به کار دارند خو کند

سه) چون نوروز بگذرد سوی غزنین رویم و تدبیر برادر چنان که باید ساخت بسازیم که ما را از وی عزیزتر کسی نیست تا این جمله شناخته آید ان شاء الله عز و جلّ.

چهار) فاما حدیث حشمت چنین خواندم در اخبار خلفا که چون هارون الرشید امیرالمؤمنین از بغداد قصد خراسان کرد و آن قصه دراز است و در کتب مثبت که قصد به چه سبب کرد چون به طوس رسید، سخت نالان شد و بر شرف هلاک شد



عبارات همه گزینه ها به جز گزینه ... نمونه هایی از نثر دوره سامانی به حساب می آیند (کانون ۹۸)

یک گفت همه جامه های شاهانه خویش بیرون کن و مراده و خود با یاران برنشین و برو و مرا با این لشگر بگذار

دو خیمه مسلمانان ملک است و ستون پادشاه و طناب و میخ ها رعیت پس چون نگاه کرده آید، اصل ستون است.

سه پس چون روز پنجم، بود نام های آمد از جانب پارس که در آتشکده آتش بمرد و مدت هزار سال گذشته بود تا آن آتش نمرده بود

چهار نوروز نخستین روز است از فروردین ماه و از این جهت روز نو نام، کردند زیرا که پیشانی سال نو است



قلمرو	ویژگی ها
زبانی	یک) حفظ چهارچوب فارسی قدیم شعر و پیدا کردن بعضی ویژگی های جدید دو) کم شدن لغات کهنه و قدیمی و بیشتر شدن لغات عربی سه) استفاده از می به جای همی چهار) استفاده بیشتر از در به جای اندر و کم شدن کاربرد گلماتی مثل (ایدون، ایدر، ابا، ابر و مر) پنج) کم شدن کاربرد (مر) در کنار مفعول



مثال

کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد
از لعل تو گر یابم انگشتی زنهار
غمناک نباید بود از طعن حسود ای دل
هر کاو نکند فهمی زین کلک خیال انگیز
یک نکته از این معنی گفتیم و همین باشد
صد ملک سلیمانم در زیر نگین باشد
شاید که چو وا بینی خیر تو در این باشد
نقشش به حرام از خود، صورتگرین باشد

یک) کاربرد لغات عربی فراوان: شعر ، خاطر ، حزین ، نکته ، معنی و ملک، طعن ، حسود

دو) پختگی لفظ و کلام

سه) وجود کاربرد های دستوری تاریخی (همانند سبک خراسانی) مانند کاربرد اگر به جای گر

چهار) جایگزینی در به جای اندر



نکته

به طور کلی در سبک عراقی دیگر خبری از کلمات کهنه و نشانه های قدیمی مثل همی ، اندر ، ایدون ، ایدر ، ابا ابر و مر « نیست ؛ علاوه بر این وجود لغات عربی یکی از نشانه های مهم سبک عراقی است.

به الفاظ متین و رای متقن

یگانه گشته از اصل زمانه

استفاده از لغات عربی مثل الفاظ و متین و رای ویژگی سبک عراقی است که در این بیت دیده میشود

سپر گردد مه داه و چهارا

الا تا ماه نو خیده کمان است

استفاده از لغات کهنه مثل خیده (خمیده) ، داه (ده) ویژگی سبک خراسانی است که در این بیت دیده میشود



کدام گزینه ویژگی زبانی سبک عراقی را دارد؟ (کانون ۱۴۰۰)

(یک) برخیز ساقیا بده آب حیات را چون روح کن به معجزه احیا ، موات را

(دو) ورایدون که زین کار هستم گناه جهان آفرینم ندارد نگاه

(سه) بر همه شادی تو بادی شادخوار و شادمان بر همه کامی تو بادی کامران و کامکار

(چهار) همیشه شاد و نداتستمی که غم چه بود دلم نشاط و طرب را فراخ میدان بود



ویژگی ها	قلمرو
یک) رواج بیشتر غزل و تثبیت جایگاه تخلص در آن تخلص: آوردن نام شاعر در بیت مخصوصا بیت های پایانی دو) توجه بیشتر به علوم ادبی از جمله بیان و بدیع (استفاده بیشتر از آرایه های ادبی) سه) خارج شدن شعر از دربار و از رونق افتادن قصیده و رواج غزل عاشقانه و عارفانه	ادبی



مثال

من ندانستم از اول که تو بی مهر و وفایی
عهد نابستن از آن به که ببندی و نیایی
دوستان عیب کنندم که چرا دل به تو دادم
باید اول به تو گفتن که چنین خوب چرایی
آن نه خال هست و زنخدان و سر زلف پریشان
که دل اهل نظر برد که سری است خدایی
سعدی آن نیست که هرگز ز کمندت بگریزد
چون بدانست که در بند تو خوش تر ز رهایی

(یک) قالب : غزل

(دو) ذکر تخلص شاعر

(سه) استفاده فراوان از آرایه های ادبی :

تشبیه خال و زنخدان و سر زلف به سر خدایی ، کنایه دل دادن به کسی ؛ عاشق کسی شدن ، مراعات نظیر



با توجه به قلمرو ادبی ، همه ابیات به استثنا به سبک عراقی سروده شده است.(کانون ۹۹)

- (یک) جوابم گوی و ز جرم کن به هر تلخی که می خواهی که دشنام از لب لعلت به شیرین تر دعا ماند
- (دو) یوسف گم گشته ما زیر بند زلف اوست که گهی ما را خبر زان زلف خم در خم فرست
- (سه) ماه این هفته برون رفت و به چشمم سالی است حال هجران تو چه دانی که چه مشکل حالی است
- (چهار) کسی شناسد همی که کوشش او چون؟ خلق نداند همی که بخشش او چند؟



قلمرو	ویژگی ها
فکری	یک) فکر در این دوره با تأثیرپذیری از مسائل سیاسی و اجتماعی دستخوش تغییر شد؛ مثلاً معشوق برخلاف سبک خراسانی که زمینی و دست یافتنی بود در این دوره متعالی میگردد تا آنجا که گاه با معبود یکی میشود دو) توجه به امور اخروی رواج تصوف و اندیشه ها مثل بی اعتباری دنیا و اعتقاد به قضا و قدر در نتیجه حمله مغول و خدشه دار شدن غرور احساسات ملی ایرانیان سه) پرهیز از زهد ریایی توجه به صفا و پالایش درون ، برتری عشق بر عقل ...



مثال

رفت آن مسکین و سالی در سفر
در فراق دوست سوزید از شرر
پخته شد آن سوخته پس باز گشت
باز گرد خانه انباز گشت
حلقه زد بر در به صد ترس و ادب
تا بنجد بی ادب لفظی ز لب
بانگ زد یارش که بر در کیست آن
گفت بر در هم تویی ای دلستان

(یک) عرفانی بودن شعرو وجود مفاهیم عرفانی

(دو) پرهیز از تکبر و خودخواهی

(سه) لازمه پختگی عاشق ، سوختن در آتش هجر و فراق است



کدام بیت ویژگی فکری سبک عراقی را باز می گوید؟ (کانون ۱۴۰۰)

- (یک) گل باز کرده دیده باران بر او چکیده
چون خوی فرو دویده بر عارض چو مینا
- (دو) تو را بر تک اسب مهمان کنم
به گرز و به کوپال درمان کنم
- (سه) مجو درستی عهد از جهان سست نهاد
که این عجوزه عروس هزار داماد است
- (چهار) چو خورشید رخشان بگسترده پر
سیه زاغ پران فرو برد سر



نثر در سبک شناسی عراقی

فکری	ادبی	زبانی
یک) کم شدن صحت و اتقان مطالب و انحطاط فکری دو) سستی یافتن تحقق و تتبع میان علما و ادیبان سه) درسی کردن عرفان و شرح اصطلاحات و پیچیده جلوه دادن مفاهیم	یک) توجه بیشتر به صنایع ادبی * صنایع ادبی جای تعمق و تفکر را گرفت * نبودن استعداد های بزرگ در این عرصه موجب روی آوردن به ظاهر سازی و تصنع ، آوردن استعاره های دور از ذهن و سجع های متوالی و بی روح	یک) ضعیف شدن نثر فنی دو) تاریخ نویسی به اسلوب ساده سه) ورود لغات قبایل مختلف ترک و مغول به زبان فارسی چهار) به وجود آمدن سستی و ضعف در ساختار دستوری جملات نثر



مثال

مقایسه نثر ساده و متکلف:

در آن وقت که میان کلیله و دمنه این سخنان می گذشت، دزدی که در آن خانه
محبوس بود بر گرفت و شنید ایشان اطلاع یافته بود.

یک) کمی لغات عربی ، دو) پیچیده نبودن جملات ، سه) نداشتن آرایه های ادبی

کتابی است که زبان بهایم و سباع و طیور و حوش جمع کرده اند و در مطاوی اوراق آن
ایراد نموده اند.

دو) لغات عربی فراوان

یک) کاربرد مترادفات فراوان



کدام یک از عبارات زیر متناسب با سبک کتاب انوار سهیلی است؟

یک) اکنون بیان کند مثل آنکه در امضای عزایم تعجیل روا دارد و از فواید تدبر و تفکر غافل باشد ، عاقبت کار و خامت عمل او کجا رسد. برهمین گفت: ایّاک و الامر الذی ان توسعت.

دو) زاهدی زن پاکیزه اطراف که عکس رخسارش ساقه صبحدم را مایه داده بود و رنگ زلفش طلّیعه شب را مدد کرده ، در حکم خود آورده بود.

سه) و این مثل آوردم تا بدانی که افتتاح سخن بی اتفاق تمام و یقین صادق از عیبی خالی نماند و خاتمت آن به ندامت کشد.

چهار) صیاد به پای درخت آمده دام باز کشید و دانه چند بر بالای آن پاشیده در کمین گاه نشست ساعتی بر آمد فوج کبوتران در رسیدند.